

TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİNE FARKLI DİŞİPLİNLERDEN BAKIŞ

EDİTÖRLER
Mehmet ALTUNKAYA
Kemal DEMİR
Diren ÇAKILCI

Türk-Alman İlişkilerine Farklı Disiplinlerden Bakış

EDİTÖRLER

Mehmet ALTUNKAYA

Kemal DEMİR

Diren ÇAKILCI

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	5
I. BÖLÜM : TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİNİN TEMELLERİ	
HELMUTH VON MOLTKE İSMİ ETRAFINDA GELİŞEN OSMANLI ALMAN İLİŞKİLERİ	13
<i>Fahrettin Tızlak</i>	
MAX VON OPPENHEIM'IN İKİNCİ ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDEKİ FAALİYETLERİ VE OSMANLI DEVLETİ'NİN BAKIŞ AÇISI	45
<i>Safa Furkan Karacakaya</i>	
II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE ALMANYA'YA GÖNDERİLEN ASKERİ ÖĞRENCİLER	63
<i>Mehmet Cebeci</i>	
FRANSIZ DİPLOMASİSİNDE ALMAN ASKERİ MİSYONU MESELESİ (1913-1914)	83
<i>Salih Tunç</i>	
OSMANLI DEVLETİ'NİN ALMANYA'NIN YANINDA BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA GİRMESİNDE İNGİLİZ- FRANSIZ-RUS ETKİSİ VE ABARTILI ENVER PAŞA FONKSİYONU	103
<i>Faysal Mayak</i>	
OSMANLI ALMAN YAKINLAŞMASINDA İNGİLİZ ETKİSİ	117
<i>Mustafa Malhut</i>	
II. BÖLÜM: TÜRK-ALMAN İŞBİRLİĞİNDE FARKLI ÖRNEKLER	
1890- 1918 OSMANLI DEVLETİ VE ALMANYA ARASINDAKİ BİLİMSEL VE KÜLTÜREL İLİŞKİLERİN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ	147
<i>Bilge Karbi</i>	
II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL BAYINDIRLIK POLİTİKALARI İÇERİSİNDE ALMANYA'NIN ROLÜ	157
<i>Ahmet Kısa</i>	
OSMANLI ORDUSUNA TOP TEMİNİ HUSUSUNDA 1906 YILINA AİT BİR RAPOR HAKKINDA DEĞERLENDİRME	181
<i>Hasan Ali Polat</i>	
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA "KIRIM" SORUNU VE ALMANLARIN KIRIM'I İŞGALİ (1918)	195
<i>Aybüke Güzay</i>	
SİEMENS ELEKTRİK TÜRK ŞİRKETİ TARAFINDAN ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE KURULAN BİR FABRİKA: MALATYA HİDROELEKTRİK SANTRALİ	211
<i>Yaren Şekerci-Hilal Tuğba Örmecioğlu</i>	
"DİPLOMALI BİR ALMAN MÜHENDİS İŞ ARIYOR": TÜRKİYE'DE İŞ ARAYAN ALMAN MÜHENDİSLER (1924- 1938)	223
<i>Güven Dinç</i>	

GAMALI HAÇ İLE KIZIL YILDIZ ARASINDA TÜRKİSTANLI ASKERLER..... 241
Coşkun Kumru

TÜRK POLİSİNİN GÜÇLENDİRİLMESİNDE VE GÜVENLİK TEDBİRLERİNİN ARTIRILMASINDA ALMANYA İLE YAPILAN 5 MART 1970 TARİHLİ TÜRK-ALMAN TEKNİK ANTLAŞMASI'NIN DEĞERLENDİRİLMESİ 255
Uğur Gülcü

III. BÖLÜM: TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİNDE ETKİLEŞİM

ON DOKUZUNCU YÜZYIL OSMANLI KUDÜSÜ'NÜ DERİNDEN ETKİLEYEN ALMAN BİR MİSYONER, BİR TARİHÇİ, BİR ARKEOLOG, BİR MİMAR VE BİR ENTELEKTÜEL OLARAK CONRAD SCHICK'İN HAYATINA BİR BAKIŞ 267
Celal Öney

ALMANYA'DA İNŞA EDİLEN İLK CAMİ 289
Fatih Çolak

FROM BRITISH LIBERALISM TO GERMAN INTERVENTIONISM: THE IMPACT OF THE OTTOMAN-GERMAN ALLIANCE ON THE TURKISH ECONOMIC THOUGHT 305
Mert Can Erdoğan

YENİ BİR LEHÇEYE DOĞRU: GÜNCEL TÜRK-ALMAN RAP MÜZİĞİNDE DİL KULLANIMLARININ DEYİŞBİLİMSEL BİR İNCELEMESİ 319
Hünkar Balyemez-Arda Arıkan

ALMAN HUKUKU' NUN TÜRK DENİZ TİCARET HUKUKU'NA ETKİSİ 327
İlknur Uluğ Cicim

TÜRK HUKUKUNDA DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI MEMURLARININ EVLENME İZİNİ YÜKÜMLÜLÜĞÜ 335
Yakup Çokkaş

IV. BÖLÜM: TÜRK-ALMAN İLİŞKİLERİNDE BİRBİRİNİ TANIMA VE ANLAMA

II. ABDÜLHAMİT HAN DÖNEMİNDE YAZILAN KÂMÛSU'L-ALAM'A GÖRE ALMANYA VE ALMANLAR..... 353
Kemal Özcan-Kübra Subaşı

BAEDEKER REHBER KİTAPLARI: 1914 TARİHLİ *KONSTANTINOPEL, BALKANSTAATEN, KLEINASIEN ARCHIPEL, CYPERN* İSİMLİ ESERDE MÜZE-İ HÜMÂYUN İLE İLGİLİ KAYITLAR 381
Gökhan Kağnıcı

1918 YILINDA İSTANBUL'A GELEN ALMAN ORDU MENSUPLARININ EL REHBERİ: ALMAN ASKERİ MİSYONU'NUN İSTANBUL GARNİZON TALİMATNAMESİ 391
Yusuf Ziya Altıntaş

MÖNTRÖ BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ VE FRANFURTER ZEİTUNG GAZETESİ'NİN TÜRK- SOVYET İLİŞKİLERİNE BAKIŞI 411
Selma Yel-Nursel Gülcü

ALMANCA VE TÜRKÇEDE "VATAN" KAVRAMININ METAFORİK ANALİZİ 423
Kemal Demir

ALMANYA'DAKİ İKİNCİ KUŞAK TÜRK İŞÇİLERİN ÇOCUKLARI İLE İLGİLİ KAYGILARI 435
Mehtap Pekesen-Şengül Akdeniz

TÜRKİYE VE ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRKLERİN MMPI-2 KİŞİLİK PSİKOPATOLOJİSİ BEŞ (PSY-5) ÖLÇEKLERİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	455
<i>Dilek Açıkgöz</i>	
ALMAN YAŞLILARIN YARDIMCI TEKNOLOJİYİ KULLANMA VE BAKIM STANDARTLARINI GELİŞTİRME DENEYİMLERİ: GÖZLEMSEL BİR DEĞERLENDİRME	471
<i>Şengül Akdeniz-Mehtap Pekesen</i>	
ÇOCUKLARA ABDÜLHAMİT'İ ANLATMAK	483
<i>Sevgi Arkılıç Songören</i>	
STEFAN ZWEIG'İN ESERLERİNDE MAJÖR DEPRESİF EPİZOD BULGULARI	497
<i>Adem Yaşar Kısa-Filiz Kayalar</i>	

**SIEMENS ELEKTRİK TÜRK ŞİRKETİ TARAFINDAN
ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE KURULAN BİR FABRİKA:
MALATYA HIDROELEKTRİK SANTRALİ***

Yaren Şekerci** -Hilal Tuğba Örmecioğlu***

Giriş

18. yüzyılda Batı Avrupa'da başlayan sanayileşme ile birlikte son üç yüzyılda büyük toplumsal dönüşümler yaşanmıştır. Her yeni makinenin icadı ve bu makine için kullanılacak olan enerji kaynağının keşfi ile birlikte sanayileşme yön değiştirmiş ve yeni bir döneme girmiştir. Rus iktisatçı Kondratieff'e göre sanayileşme, elliser yıllık dönemlerden oluşan, enerji kaynakları ve onların üretim tekniğinde yarattığı değişimlerle şekillenen ardışık beş dalga şeklinde gerçekleşmiştir (Freeman ve Soete, 2003). Ancak bu dalgalar, ülkelerin sahip olduğu doğal kaynaklardaki ve ekonomik ve siyasal durumdaki farklılıklar nedeniyle dünyanın her yerinde aynı hızda gelişmemiş ve aynı anda olmamıştır.

Birinci Sanayi Dalgası başta Büyük Britanya olmak üzere Fransa ve Belçika'yı da kapsayan Batı Avrupa'nın öncülüğünde, su enerjisinin egemenliğinde gerçekleşmiştir. 1787-1845 yılları arasını kapsayan bu dalga, tekstilde fabrika üretimine geçildiği dönemdir ve bu dalgada özellikle pamuklu dokuma sanayisi öne çıkmaktadır. 1846-1895 yılları arasında gerçekleşen İkinci Sanayi Dalgası da bir önceki dalga gibi Batı Avrupa önderliğinde gerçekleşirken, bu dalgada Almanya da öncü ülkeler arasına girmeyi başarmıştır. Su enerjisi yerini kömür enerjisine devretmiş ve buhar gücü ve demiryolları çağı başlamıştır. Birinci dalgada daha çok küçük ölçekli fabrikalar kurulurken, ikinci dalgada büyük işletmeler kurulmuş ve seri üretim dönemi başlamıştır. 1896-1947 yılları arasını kapsayan Üçüncü Sanayi Dalgası elektrik enerjisinin ve ikinci dalgada yavaş yavaş öne çıkmaya başlayan Almanya'nın Avrupa sanayileşmesinde liderlik konumuna geçişinin dönemidir. Almanya ile birlikte Amerika da bu dalganın önemli aktörlerindedir. Her ne kadar çok kan kaybetmiş olsalar da Büyük Britanya ve Fransa da bu dönemde hala önemlerini korumaktadır. İkinci dalgadakinden farklı olarak bu dalgada sanayi

* Bu çalışma Yaren Şekerci (2019)'nin Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı'nda yazdığı "Antalya'nın Elektrifikasyonu ve Antalya Eski Elektrik Fabrikası" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Ar. Gör. Antalya Bilim Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, yaren.sekerici@antalya.edu.tr

*** Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, ormecioglu@akdeniz.edu.tr

işletmelerinin boyutları daha da büyümüş ve dev işletmeler ve karteller kurulmaya başlanmıştır. 1948-1980 arasında dönemde gerçekleşen Dördüncü Sanayi Dalgası ile petrol enerjisi öne çıkmaktadır. Son sanayi dalgası da beşinci dalga olup, şu an içinde yaşadığımız dönemi kapsamaktadır (Freeman ve Soete, 2003).

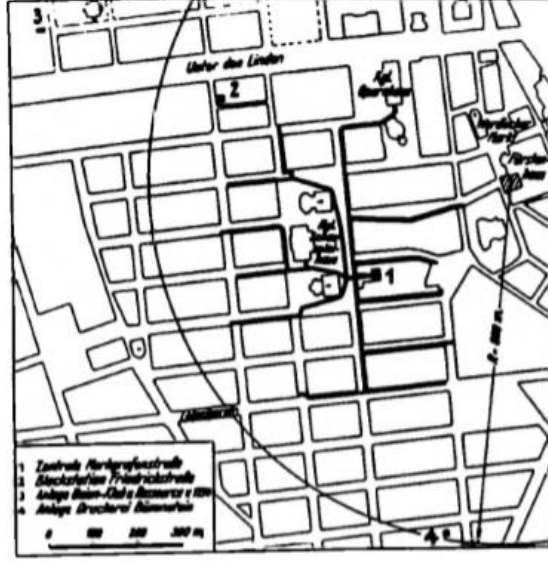
Almanya ve Türkiye'deki Elektrifikasyon Süreçlerinin Karşılaştırılması

Birinci ve İkinci Sanayi Dalgaları Büyük Britanya'nın öncülüğünde gerçekleşirken, Kondratieff'e göre 1896'da başlayan, 1947'ye kadar devam eden ve elektrik dalgası olarak da adlandırılan Üçüncü Sanayi Dalgası, Almanya öncülüğünde gerçekleşmiştir. Üçüncü dalganın kapsadığı yıllar dünyada ekonomik düzeni tamamen değiştiren savaşları ve iktisadi olayları barındırmaktadır. Bu olaylar ayrıca, sanayi alanındaki liderliğin Büyük Britanya'dan çıkıp başta Almanya olmak üzere diğer ülkelere geçmesinin başlıca nedenidir.

Dünya ekonomisindeki ve sanayisindeki değişim dönemini başlatan olayların başında 1914-1918 yılları arasındaki Birinci Dünya Savaşı gelmektedir. Savaş öncesinde Almanya, donanmasını kurmuş ve güçlü bankaları faaliyete geçirmiştir. Bu sayede, İngiltere ve Fransa ile rekabete girişmiş ve bu ülkeler arasında sömürgeleştirme kavgası başlamıştır (Tokgöz, 2018). Birinci Dünya Savaşı bu şartlar altında ve Sanayi Devrimi'nin neden olduğu enerji kaynağı, hammadde ve insan gücü ihtiyacıyla birlikte meydana gelmiştir. Savaşta, o dönemde sanayileşmenin lideri konumundaki Büyük Britanya ve Fransa'yla karşı karşıya gelen Almanya savaşı kaybetmiş olsa da, sanayide önemli atılımlar yaparak ve kendisini ileri bir sanayi ülkesi yaparak durumu lehine çevirmiştir (Tokgöz, 2018). Çünkü savaşlar, kazanan tarafın bile oldukça büyük kayıplar verdiği toplumsal olaylardır. Dolayısıyla, Büyük Britanya'nın savaşı kazanması, onun ciddi ekonomik kayıplar vermesini engelleyememiş ve bu süreç Amerika'dan borç alınmasına neden olmuştur. Savaş sırasında Amerika'ya borçlanmaya devam eden Büyük Britanya'nın dünya ekonomisindeki üstünlüğü ortadan kalkar. Savaş bittiğinde Almanya'nın sanayideki, Amerika'nın ekonomi ve sanayideki hızlı yükselişi ve Büyük Britanya'nın iktisadi gerileyişiyle dünyadaki iktisadi ve sanayi alanlardaki liderlik düzeni tamamen değişir.

Bu dalganın elektrikle ilgili önemli icatlarının omurgasını Edison'un ve şirketinin Amerika'da yapmış olduğu ve bu dalganın başlamasından yaklaşık on beş yıl önce başlayan icatlar oluşturur. Elektrik teknolojisinin Almanya'ya (Berlin) aktarımı ise Edison'un Paris Fuarı'nda açmış olduğu sergi ile gerçekleşir. Almanya'nın elektrik mucidi ve telgraf üreticisi Werner von Siemens (Siemens), Emil Rathenau

(AEG) ve Oskar von Miller (Deutsches Museum) bu sergiyi görür ve bu teknolojiyi Almanya'ya getirir (Hughes, 1993). 1884'de Edison'un Almanya'da kurduğu şirketi, Berlin'de bir elektrik fabrikası kurar. 1885'te Berlin'in elektrik dağılım planı çizilir (Şekil 1) ve bu çizimden elektrik fabrikasının yalnızca Cafe Bauer ve Unter den Linden Caddesi boyunca sıralanmış olan evlere ve birkaç sokağa elektrik verilebileceği ve aydınlatma sağlayabileceği anlaşılmaktadır.

Şekil 1. 1885'te çizilen Berlin'in elektrik dağılım planı (Hughes, 1993)

Siemens ve AEG, Edison'un teknolojisini Almanya'ya getirdikten birkaç sene sonra Edison ile ayrılarak kendi teknikleriyle yani Alman stiliyle çalışmalarına devam eder (Hughes, 1993) ve Üçüncü Sanayi Dalgasının başlamasını takip eden dönemde elektrik teknolojisini geliştirir.

Almanya'da başkent Berlin'de 1880-1890 yıllarında elektrikle ilgili çalışmalar hızlanırken, Osmanlı İmparatorluğu'nda da başkent İstanbul'da elektrik üretimi ve kullanımı görülmeye başlanır. Osmanlı İmparatorluğu'nun literatüre geçen ilk elektrik kullanımı 1888 yılında açılan Tersane Elektrik Fabrikası ile olur (Engin ve Gülsoy, 2016). Fakat bu fabrikadan önceki dönemde sarayda, saray çevresinde ya da dönemin bazı sanayi işletmelerinde küçük jeneratörler yardımıyla elektrik üretilip kullanılmış olabilir. Ampulün 1879'da bulunduğu ve ilk elektrik fabrikasının Amerika'da 1881'de kurulduğu bir dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nda aynı yıllarda kurulan bu ilk elektrik fabrikası göstermektedir ki; Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'yla aynı dönemde elektrik üretmeye ve kullanmaya başlamıştır. Bu fabri-

kanın kuruluşunu takip eden on beş senelik süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarsus (1902), İzmir (1905), Selanik (1905), Şam (1907), Beyrut (1908)'ta da elektrik üretimine başlanmıştır (Özdemir, 2011).

Üçüncü Sanayi Dalgasında yıl bazında Almanya'yla paralel bir gelişim gösteren Osmanlı İmparatorluğu, bu teknolojinin geliştirilmesi konusunda Almanya'nın çok gerisinde kalmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan elektrik fabrikalarındaki jeneratörler başta Almanya olmak üzere Macaristan, Belçika, Fransa, İtalya, Avusturya ve Amerika'dan getirilmiştir. 1910-1932 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan elli üç elektrik fabrikasının otuz bir tanesi Alman menşeli firmalara ait jeneratörlerle işletilmiştir ve bu firmalar Siemens, AEG ve Bergmann'dır (Çizelge 1).

Çizelge 1. 1910-1932 seneleri arasında Türkiye'de açılan elektrik fabrikalarında kullanılan jeneratörler (Işıkpınar, 1932; 1933, yazar tarafından geliştirilmiştir)

Jeneratör	Şehir
İtalyan (Marelli)	Nazilli, Balıkesir, Edirne, Kastamonu, Antep
Alman (Siemens Schuckert)	Malatya, Ankara, Çorlu, Milas, Tekirdağ, İzmit, Adapazarı, Bozüyük, Zonguldak, Zonguldak
Alman (AEG)	Artvin, İnebolu, Aksaray, Mersin, Ayvalık, Eskişehir, Kırklareli, Ankara, Çankırı, Adana, İstanbul, Bolu, Bozüyük
Alman(Bergmann)	Akşehir, Akhisar, Kirkağaç, Samsun, Sungurlu, Giresun, Ordu, Urfa
Macar (Ganz)	Konya, Antalya, Ödemiş, Mersin, Afyonkarahisar, Kütahya
Belçikalı (Charleoi)	İzmir
Skoda	Kayseri
Fransız (Grammont)	Trabzon
(İtalyan- İsviçreli) Societaitalo-Svizzera Bologna	Tarsus
(Avursturyalı) Elin	Bandırma
(Amerikan) Lloyd	Biga

Almanya başlangıçta her ne kadar teknolojiyi Amerika'dan transfer etmiş olsa da, ilerleyen yıllarda Amerikan firmalarıyla yollarını ayırıp kendi stiliyle teknolojiyi geliştirmiş ve kendini tüm dünyaya bu teknolojiyi ithal eder konuma getirmiştir (Hughes, 1993). Osmanlı İmparatorluğu ise elektrik teknolojisinde dışa bağımlı durumdadır.

Sanayi dalgalarında enerji ve hammaddenin değişimi ve makineleşmenin hızlanması ile inşaat teknikleri ve malzemelerindeki değişim ve gelişim de modernleşme çabasındaki ülkeler için önemli bir göstergedir. Birinci ve İkinci Sanayi Dalgalarında demir konstrüksiyon kullanımı öne çıkarken, Üçüncü Sanayi Dalgasında

yeni inşaat teknikleri ve malzemeleri kullanılmaya ve çelik konstrüksiyon ve betonarme yapılar inşa edilmeye başlanır. Sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan yeni bir tipoloji olan fabrikalar özelinde inceleme yapıldığında ilk modern fabrika, Peter Behrens tarafından 1908’de Almanya’da kurulan ve büyük türbinlerin üretildiği ilk ana montaj binası olan AEG Türbin Fabrikası’dır (Roth, 2014) (Şekil 2). İlk modern fabrikanın, elektrik sanayisinde Almanya’da kurulmuş olması, kurulduğu dönemin elektrik dalgası olarak da adlandırılan, Almanya öncülüğünde başlayan ve çelik konstrüksiyon ve betonarme yapıların döneminin başladığı Üçüncü Sanayi Dalgası olduğunu destekler niteliktedir.

Şekil 2. AEG Türbin Fabrikası (Anonim 1)

Bu fabrikada yirmi iki kafes çerçeve, vinç raylarıyla birlikte camlı çatıyı taşımaktadır. Çatıların kutu kolonları tepede daha kalındır, dış yüzey dik şekilde tasarlanmışken, iç yüzey içe doğru eğimlidir. Eğimli iç duvarlar boyunca kolonlar arasında pencere duvarları yükselmekte, böylece çelik taşıyıcılar dışarıdan algılanabilmektedir (Roth 2014). Yapının duvarlarında beton kullanılmıştır. Sade ve modern bir tasarıma sahip olan fabrikanın köşeleri yuvarlatılmıştır. Behrens bu yapıyla “elektrik için etkili bir simge” oluşturmaya çalışmıştır (Roth 2014).

Almanya’da Behrens’in fabrikasından sadece altı sene sonra İstanbul’da Silah-tarağa Elektrik Fabrikası kurulmuştur. Çelik taşıyıcı sistem ile çatı strüktürüyle ve modern mimarisıyla Üçüncü Sanayi Dalgasının inşaat teknolojisini yakalamış olan bu fabrika, Almanya’daki fabrikalar gibi yerli sermayeyle değil Belçikalı bir şirket tarafından kurulmuştur (Şekil 3). Silah-tarağa Elektrik Fabrikası’ndan sonra Türkiye’de dokuz sene boyunca yeni elektrik fabrikası açılmamıştır ve 1923’te Adapazarı’nda açılan elektrik fabrikası, belediye ve yerel yönetim tarafından kurulmuştur

(Işıkpınar 1932). 70.000'lik bir türbin gücüne sahip olan Silahtarağa'nın aksine yerel yönetim tarafından kurulan Adapazarı Elektrik Fabrikası 200'lük bir türbin gücüne sahiptir. Silahtarağa Elektrik Fabrikası'nın türbin ve jeneratörleri Alman Siemens ve AEG, Adapazarı'nda yerli sermayeyle kurulan fabrikanın jeneratörü Siemens'tir.

1910-1932 yılları arasında kurulan elektrik fabrikalarının yabancı imtiyazla kurulan elektrik fabrikalarının genelinde, inşaat teknolojisinin dönem şartları göz önüne alındığındaki ileri seviyesi fark edilmektedir. Bunların başında çelik konstrüksiyonla inşa edilmiş olan Silahtarağa, İzmir ve Zonguldak elektrik fabrikaları ve betonarme taşıyıcı sistemle kurulmuş ve Alman ELG firması tarafından kurulmuş Adana ve Ankara Elektrik Fabrikaları gelmektedir. Bu fabrikalar türbin gücü olarak da yerli sermayeyle kurulan elektrik fabrikalarından çok daha güçlüdür. Silahtarağa Elektrik Fabrikası 70.000, İzmir Elektrik Fabrikası 6.000, Ankara Elektrik Fabrikası 5.500 ve Adana Elektrik Fabrikası 3.150 türbin gücüne sahipken, kamunun açtığı fabrikalar 0-100 ve 100-500 aralığında bir güce sahiptir (Işıkpınar 1932). Aynı dönemde İtalyan Marelli firması da Türkiye'de altı şehirde¹ elektrik fabrikası açmıştır (Zağra 2008). Ancak inşaat teknolojisi ve mimari dil açısından bu fabrikalar, Almanların Türkiye'de açtığı elektrik fabrikalarından oldukça farklıdır. Alman fabrikalarındaki düz çatının aksine genellikle kırma ya da tonoz çatı kullanımı görülen bu fabrikalarda, yığma ya da yığma+betonarme taşıyıcı sistem görülür. Kat yüksekliği de tek katlı ya da iki katlı olup, Ankara, İzmir, İstanbul ve Adana Elektrik Fabrikalarının yanında küçük ölçekli kalmaktadır. Bu sebeple Türkiye'de 1910-1932 yılları arasında açılan elli üç elektrik fabrikasının yabancı sermayeyle kurulan on bir tane² elektrik fabrikası olduğu göz önüne alındığında, bu fabrikalar kendi aralarında kıyaslandığında Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinin açtığı elektrik fabrikaları arasındaki inşaat teknolojisi ve güç farkı bariz görülmektedir. Bu da gösteriyor ki, Türkiye'nin Üçüncü Sanayi Dalgasına girişi Almanya'yla aynı dönemdeymiş gibi görünse bile, aslında Almanya'yla kurduğu ikili ilişkisi ve Almanya'dan sağladığı teknoloji transferinin, Türkiye'nin bunu gerçekleştirebilmesindeki etkisi çok büyüktür.

¹ Bu şehirler Gaziantep, Tekirdağ, Kastamonu, Edirne, Balıkesir ve Bursa'dır (Işıkpınar 1932).

² Bu fabrikalar Bursa (1926), Ankara (1928), Adana (1929), Balıkesir (1930), Edirne (1930), Tekirdağ (1930), Antep (1932), İstanbul (1914), İzmir (1928), Zonguldak (1924) ve Malatya (1928) elektrik fabrikalarıdır (Işıkpınar 1932).

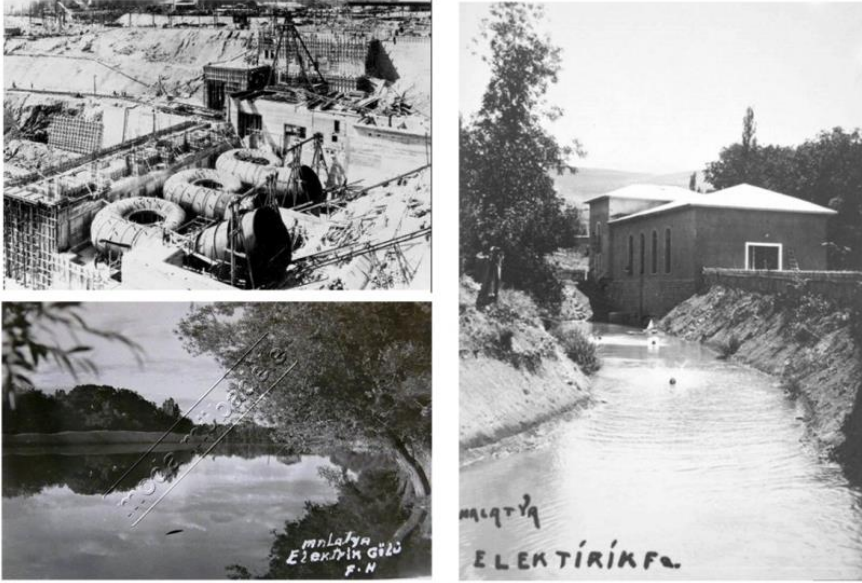

Şekil 3. Silahatarağa Elektrik Fabrikası (Yaren Şekerci, 2018)

Siemens'in Türkiye Elektrik Sanayisindeki Çalışmaları ve Malatya Elektrik Fabrikası

Türkiye'de 1910-1932 yılları arasında kurulan elektrik fabrikalarında Almanya'nın etkisinin büyük olduğu görülmektedir. Alman AEG ve Bergmann firmaları dışında Siemens'in jeneratörleri bu dönemde açılan elektrik fabrikalarının on bir tanesini³ çalıştırmıştır. Türkiye'de açılmakta olan elektrik fabrikalarına jeneratör sağlamak dışında Siemens, Türkiye'de bir elektrik Türk şirketi kurarak Malatya Elektrik Fabrikası'nı da kurmuştur (Tezçakar Özdemir, 2016)(Şekil 4).

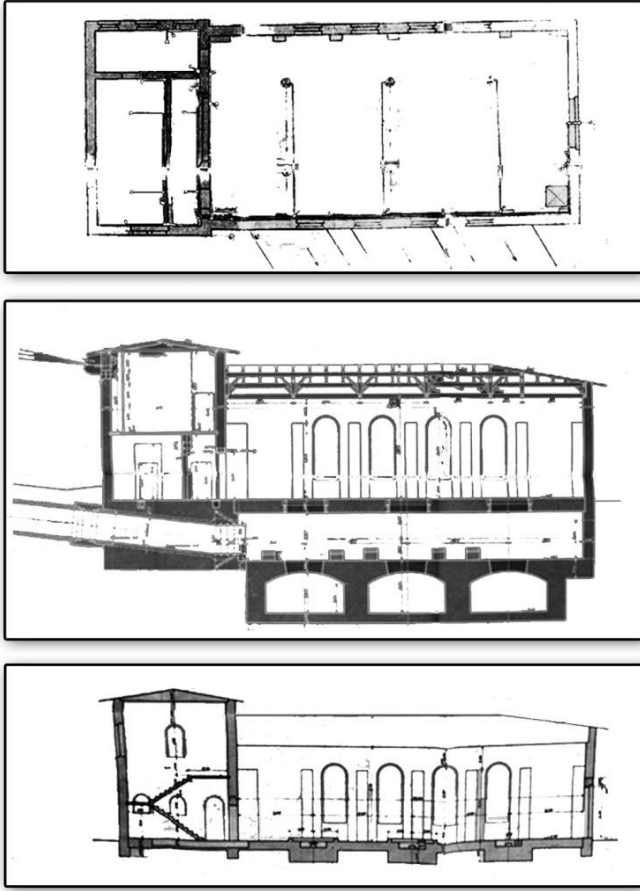
³ Malatya, Ankara, Çorlu, Milas, Tekirdağ, İzmit, Adapazarı, Bozüyük, Zonguldak, Zonguldak, İstanbul elektrik fabrikaları Siemens jeneratörlerle çalıştırılmıştır (Işıkpınar 1932).

Şekil 4. Silahtarğa Elektrik Fabrikası (Tezçakar Özdemir, 2016; Anonim 2)

Bu fabrikanın kurulması ile ilgili çalışmalar 1926 senesinde başlar ve Malatya'da Dermesih Deresi suyu üzerine kurulacak hidroelektrik santralinin, elektrik üretim ve dağıtım imtiyazının verilmesine bu yılda karar verilir. Fabrikanın inşasına dair belgeler 1928 yılına aittir.

Fabrikanın Cumhuriyet Arşivi'nden edinilen çizimleri (Şekil 5) incelendiğinde, yapının tek katlı olduğu ve dikdörtgen plan şemasına sahip olduğu görülmektedir. Kıрма çatısı bulunmaktadır ve çatı konstrüksiyonu çeliktir. Taşıyıcı sistemi yığma+betonarmedir. Uzun cephelerinde pencere açıklıkları bulunmaktadır.

Şekil 5. Malatya Elektrik Fabrikası Çizimleri (BCA 230-0-0-0/142/19/1)

1910-1932 yılları arasında kurulan elli üç elektrik fabrikasının on biri hidroelektrik santralken, bu santrallerden biri olan Malatya Elektrik Fabrikası, en güçlü dördüncü hidroelektrik santraldir ve türbin gücü 700'dür (Işıkpınar, 1932).

Sonuç

Alman Siemens Şirketi, faaliyete geçtiği yıldan itibaren yalnızca Almanya'da değil, birçok ülkede hizmet vermiştir ve bu ülkelerden birisi de Türkiye'dir. Türkiye'de 1910 yılında kurulan ilk elektrik fabrikasından sonra 1932'ye kadar elli üç elektrik fabrikası açılmıştır. Bu fabrikaların on tanesinde Siemens marka jeneratör kullanılmıştır. Avrupa'dan teknoloji transferi konusunda kilit bir rol oynayan Siemens, aynı zamanda bu dönemde açılmış elektrik fabrikalarından biri olan ve 1928'de faaliyete geçen Malatya Hidroelektrik Santrali'nin de kurucusudur. 700 türbin gücüne sahip olan fabrika, dönemin en güçlü dördüncü hidroelektrik santralidir. Bu yıllar arasında kurulan ikinci elektrik fabrikası olan Silahtarğa Elektrik

Fabrikası gibi termik santrallerde de jeneratör olarak Siemens tercih edilmiş olsa da Siemens, Türkiye’de açacağı elektrik fabrikası için dönemin öne çıkan elektrik fabrikası tipolojisinden farklı olarak hidroelektrik santral kurmayı tercih etmiştir.

Almanya’daki kendi fabrikasında dönemin öncü modernist mimarlarından Peter Behrens ile çalışmayı tercih eden Siemens, Türkiye’deki bu ilk yatırımı için mütevazı bir mimariyi tercih etmiştir. Bu fabrika taşıyıcı sistem olarak Türkiye’de yerli sermayeyle kurulan diğer fabrikalara benzer özellikler göstermektedir. Bu yönüyle yabancı şirketler tarafından kurulmuş olan Silahtarağa, İzmir, Adana, Ankara vb. elektrik fabrikaları gibi modern, çelik strüktür ya da betonarme taşıyıcı sisteme sahip, büyük santrallerden daha çok, küçük ve eski tip yapım sistemi uygulanan, kamu ya da yerli teşebbüsle kurulan santrallere benzemektedir.

Ancak yine de modernleşmenin önemli bir adımı olan elektrifikasyon için bu fabrikanın yerel ölçekte de olsa Türkiye’nin modernleşmesinde önemli bir katkısı olduğu bir gerçektir. Siemens, erken dönemde Türkiye’de elektrik sektöründe yaptığı yatırımlarla Türkiye’nin elektrifikasyonunda ve modernleşmesinde kilit bir rol oynamıştır.

Kaynakça

- Anonim 1: <https://www.khanacademy.org> [Son erişim tarihi: 09.02.2019].
- Anonim 2: <http://wowturkey.com>, [Son erişim tarihi: 06.01.2019].
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, BCA 230-0-0-0/142/19/1
- Engin, V., Gülsoy, U. 2016. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul'da Elektrik. Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 263 s.
- Freeman C., Soete L. 2003. Yenilik İktisadı. Tubitak Yayınları, Ankara, 526 s.
- Işıkpınar, H.H. 1932. L'Industrie Electrique et les Ressources Motrices de la Turquie. Tsitouris Frères, İstanbul, 66 s.
- Işıkpınar, H.H. 1933. Cumhuriyet Türkiyesi= Elektrikli Türkiye. (Yayınevi Yok), İstanbul, 16 s.
- Hughes, T. P. 1993. Networks of Power - Electrification in Western Society, 1880-1930, The John Hopkins University Yayınları, Londra, 474 s.
- Özdemir, N. 2011. Türkiye'de Elektrik'in Tarihsel Gelişimi (1900-1938). Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 133 s.
- Roth, L.M. 2014. Mimarlığın Öyküsü, Kabalıcı Yayınları.
- Tezçakar Özdemir, B. 2016. İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Siemens Tarihi - Devlet Arşivlerinden Belgelerle. Mas Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş., İstanbul, 429 s.
- Tokgöz, E. 2018. Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Dünya Ekonomisinde Değişen Dengeler, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), ss:7-28.
- Zağra, Ç. 2008. Edirne Elektrik Fabrikası ve Semt Kuleleri Koruma - Kullanma Önerisi. Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne, 163 s.

